

МОЖЛИВОСТІ СОЦІОМЕТРІЇ У ВИВЧЕННІ ГРУПОВИХ ЕМОЦІЙ

Стаття присвячена дослідженню групових емоцій методом соціометрії. Надано визначення емоції на мікро та мезо рівнях у рамках соціології емоцій. Зазначено розбіжності між індивідуальними емоціями та груповими емоціями, виділені соціальні функції, які виконують емоції. Уведено поняття емоціограми, що розраховується за результатами соціометрії та відображає групові емоції.

Ключові слова: соціометрія, соціологія емоцій, групові емоції, емоціограма.

Статья посвящена исследованию групповых эмоций методом социометрии. Даны определения эмоции на микро и мезо уровнях в рамках социологии эмоций. Обозначены различия между индивидуальными эмоциями и групповыми эмоциями, выделены социальные функции, которые выполняют эмоции. Введено понятие эмоциограммы, которая рассчитывается по результатам социометрии и отражает групповые эмоции.

Ключевые слова: социометрия, социология эмоций, групповые эмоции, эмоциограмма.

The article deals with group emotions research by sociometry method. The definitions of emotion in micro and mezo levels in sociology of emotions terms were given. The differences between individual and group emotions were denoted, social functions of emotions were marked. The definition of emotiogram was founded, it is calculated as a result of sociometry and reflects group emotions.

Key words: sociometry, sociology of emotions, group emotions, emotiogram.

Постановка проблеми. Соціологія емоцій як галузь знання сформувалася в 70-ті роки минулого сторіччя завдяки роботам Т. Кемпера, А. Хохшильд і Д. Хейза. Ці роботи підводять нас до висновку, що аналіз будь-якого явища або процесу буде неповним без урахування емоційного фактора. Більше глибоке розуміння емоцій допомагає дослідникові побачити нове в природі, організації знайомих явищ, процесів.

Скриті можливості у вивченні емоцій та їхнього впливу на статус, на наш погляд, приховує соціометрія. На даний момент парадоксом є то, що, з одного боку, соціометрія вивчає емоційний клімат у колективі, з другого, поза полем зору виявляються безпосередньо емоції. У той час як внесок індивідуальних і групових емоцій у сприйняття індивіда та групи, вплив емоцій на ефективність її роботи, можливість управління, інтеграції, підвищення ефективності роботи групи – напрямок без сумніву перспективний.

Аналіз досліджень і публікацій. На думку автора соціометрії Дж. Морено, «Соціометрія – наука, що ставить собі метою об'єктивне визначення основних проструктур людських суспільств» [1]. Дослідник уточнює, що соціометрія намагається виявити основні структури в суспільстві, виявляючи симпатії, потяг та відразу, що існують у

міжособистісних відносинах та по відношенню до предметів.

Необхідно відзначити, що соціометрична процедура є динамічною: вона здатна змінюватись та пристосовуватись до будь-якої групової ситуації.

На думку Дж. Морено, соціометрію можна розглядати як:

- 1) дослідницьку процедуру, що вивчає організацію групи;
- 2) діагностуючу процедуру, що класифікує положення в групі та положення груп у колективі;
- 3) терапевтичну та політичну процедуру, що ставить метою допомогти індивіду або групам краще пристосуватися до колективу;
- 4) синтез всіх цих стадій [1].

Крім того, Дж. Морено виходить із того, що найменшою соціальною одиницею суспільства є не окремий індивід, а їхнє співіснування, що дозволяє вченому сформулювати ряд законів:

Закон соціальної гравітації: згуртованість групи прямо пропорційна потягу учасників один до одного;

Соціологічний закон: вищі форми колективної організації розвиваються із простих форм;

Соціодинамічний закон: усередині деяких груп людські прихильності поширюються нерівномірно.

Існує кілька напрямків розвитку соціометрії. Перший напрямок – марксистський, пов'язаний з іменами Д. Лукача та К. Маннгейма [1]. Ідеї, висунуті цими соціологами близькі до соціометрії. Вони підкреслюють існування соціальних класів, залежність ідеології від соціальної структури, говорять про позиції індивідів у групі та про соціальну динаміку, що виникає в результаті зміни положення груп.

Другий напрямок представлений школою гештальтистів: Ж. Ф. Брауном і К. Левінім [1], які першими позначили схеми соціальних структур і соціальних бар'єрів.

Було розроблено кілька типів соціограм. Загальним для них є те, що вони відображають систему соціальної структури, а також положення кожного індивіда усередині цієї структури. Коли було виявлено, що соціальні мережі мають постійну структуру та що вони розвиваються в певному порядку, були отримані надіндивідуальні структури. Дані структури формують емоційний потік [2].

Дослідженню міжособистісних відносин у колективі та соціометрії як методу їхнього вивчення присвячені роботи Р. С. Вайсмана, Р. А. Золото-віцького, Р. С. Немова, А. В. Петровського [3-8]. Не дивлячись на достатню кількість робіт із соціометрії на пострадянському просторі, можна відзначити, що практично жодна не враховує емоційний фактор як домінуючий, не розглядає отримані результати в рамках соціології емоцій.

Виклад основного матеріалу. Емоція як складова емоційного потоку це завжди реакція на щось або щось і доцільно досліджувати її без відриву від її об'єкта.

Ціль статті – розглянути соціометрію як метод вивчення групових емоцій.

Завдання: 1. проаналізувати різні варіанти проведення соціометричної процедури, відмітити їх переваги та недоліки.

2. визначити робіжності між індивідуальними емоціями та груповими емоціями, виділити соціальні функції, які виконують емоції.

3. відзначити можливості соціометрії у вивченні групових емоцій.

Можна виділити кілька завдань, які ставить перед собою соціометрія:

1) вимір ступеня згуртованості-роз'єднаності в групі; 2) виявлення «соціометричної позиції», тобто відносного авторитету членів групи за ознаками симпатії-антипатії, де на крайніх полюсах знаходяться «лідер» групи та «аутсайдер»; 3) виявлення внутрішніх групових підсистем, згуртованих утворень, на чолі яких можуть бути свої неформальні лідери [9].

Соціометрична процедура може проводитися у двох формах:

1. непараметрична процедура. У цьому випадку респонденту пропонується відповісти на запитання

соціометричної картки без обмеження числа виборів. Однак при збільшенні розмірів групи до 12-16 чоловік цих зв'язків стає так багато, що проаналізувати їх стає досить важко.

Іншим недоліком непараметричної процедури є більша ймовірність одержання випадкового вибору. Респонденти нерідко пишуть у бланках соціометрії: «вибираю всіх».

2. параметрична процедура обмежує число соціометричних виборів, тобто має «соціометричне обмеження» або «ліміт виборів». Багато дослідників вважають, що введення «соціометричного обмеження» значно підвищує надійність соціометричних даних і полегшує статистичну обробку матеріалу [9].

На наш погляд, параметрична процедура дозволяє стандартизувати умови вибору в групах різної чисельності, що дає можливість порівнювати взаємини в різних групах, поєднувати результати в один масив даних з наступним статистичним аналізом.

Для того, щоб мати можливість зібрати адекватні дані про взаємозв'язок емоцій і статусом у групі. Треба для початку визначити розбіжності між індивідуальними емоціями та груповими емоціями.

Згідно Ізарду К. Э. «Емоція – те, що переживається як почуття, що мотивує, організує та направляє сприйняття, мислення та дії» [10].

Таким чином, **емоція на мікрорівні** – соціальний конструкт, переживання, що виникає в результаті соціальної взаємодії і може впливати на поведінку окремого індивіда, його дії. Емоції виражаються відповідно до соціальних норм.

На рівні груп емоції виникають і модифікуються під взаємовпливом членів колективу.

Тому **емоція на мезорівні** – соціальний конструкт, що формується під взаємовпливом членів групи та може впливати на поведінку окремого індивіда, визначати функціонування групи в цілому і відносини між декількома групами.

Специфічні риси групових емоцій: 1) більша сила, у порівнянні з індивідуальними емоціями; 2) спрямованість назовні; 3) всі групові емоції виконують комунікативну й адаптивну функцію. Крім того, кожна групова емоція може виконувати специфічні соціальні функції.

Незважаючи на звичний розподіл емоцій на позитивні і негативні, знак конкретного емоційного переживання можна визначити тільки з урахуванням загального контексту.

Автор пропонує в соціометричному дослідженні використати ряд базових первинних і вторинних емоцій. За основу був узятий перелік базових емоцій, виділених Ізардом К. С. [10]: інтерес, радість, сум, гнів, відраза, презирство, страх, сором, зніяковілість, тривога. Крім того, доцільно доповнити даний список вторинними емоціями: дружбою, довірою, симпатією, повагою.

За аналогією діад, які наводять у роботі «Соціологія емоцій» Дж. Х. Тернер та Я. Степс

[11, с. 17]. Можна представити зазначені вторинні емоції в такий спосіб:

Радість + прийняття = дружба

Прийняття (асертанс) + надія (hope) = довіра

Інтерес + радість + прийняття = симпатія

Інтерес + страх + зніяковілість = повага
Кожна з виділених емоцій виконує функції адаптації та комунікації. Крім того вони виконують ряд інших функцій (див. Табл1).

Таблиця 1

Соціальні функції емоцій

Емоції	Соціальні функції
Інтерес	– сприяє розвитку та соціалізації; – стимулює пізнавальні здібності, мислення та пам'ять; – мотивує та направляє діяльність, як індивіда, так і групи;
Радість	– радість, у негативному сенсі (роль блязня), формує та закріплює поняття соціальної норми та девіації в поведінці; – сприяє ідентифікації; – згуртовує групу;
Сум	– повідомляє індивіду та групі про дисгармонію; – сприяє розвитку емпатії, зміцненню соціальних зв'язків і групової згуртованості;
Гнів	– створює готовність до дії; – мобілізує сили індивіда, групи;
Відраза	– захищає від небезпечних дій, поведінки; – встановлює норми поведінки;
Презирство	– ідентифікує через визначення (не) приналежності групі;
Страх	– сприяє соціальним змінам; – виконує функцію соціального контролю; – захищає від небезпечних дій, поведінки; – організує та мотивує поведінку, спрямовану на усунення загрози;
Сором	– виконує функцію соціальної регуляції; – виконує функцію соціального контролю; – сприяє взаєморозумінню між індивідом та групою; – формує відповідальність перед суспільством; – сприяє набуттю навичок соціальної взаємодії;
Зніяковілість	– розмежує норму та девіацію, встановлює рамки поведінки;
Повага	– формує професійний статус; – згуртовує групу навколо певних цілей, індивідів; – сприяє становленню лідера; – легітимізує дії, поведінку та т. ін.
Дружба	– демонструє відкритість (готовність) до комунікації; – сприяє згуртованості групи;
Симпатія	– формує почуття прихильності та демонструє прийняття;
Тривога	– функція захисту та соціального контролю; – мобілізує;
Довіра	– сприяє стабільності й інтегрованості групи, суспільства.

Підбиваючи підсумок, можна зазначити наступні можливості соціометрії у вивченні групових емоцій:

1) сума індивідуальних виборів за рядом емоцій, що викликає той або інший член групи, складає групові емоції. Результат за всіма груповими емоціями може бути зафіксований в емоціограмі кожного індивіда або за групою в цілому.

Емоціограма – графічне вираження різних групових емоцій, обчислених за результатами соціометрії, що носить, як якісний характер – вказує які саме емоції превалюють по відношенню до індивіда, так і кількісний – бачимо силу цих емоцій.

Тобто співвідношення «пиків» (підйомів) і «западин» (провалів) на цьому графіку наочно

відображає співвідношення різних групових емоцій і тим самим описує структуру групових емоцій по відношенню до даного індивіда та у групі в цілому.

2) можливість виявити взаємозв'язки між статусними характеристиками та емоціями, що викликає кожний індивід;

3) можливість простежити взаємозв'язок між груповими емоціями, виділити їх у блоки-фактори, зазначивши їх функції;

4) можливість кластеризувати респондентів у залежності від їх емоціограми, простежити певні закономірності, наявність гендерної специфіки й ін.

Все перераховане можливо, на думку автора, на статистично значимому масиві за умови, що умови соціометричної процедури та чисельність груп,

об'єднаних у масив, приблизно однакові, крім того дотримані квоти відбору груп відповідно до цілей і завданням дослідження.

Таким чином, в статті було удосконалено процедуру соціометрії доповненням емоційного блоку запитань, що дозволило ввести поняття

емоціограми, виділити специфічні риси групових емоцій та соціальні функції емоцій.

Надалі автор планує досліджувати, які саме групові емоції відповідають за згуртованість колективу, які впливають на професійний, особистісний статус, сприяють становленню лідера.

ЛИТЕРАТУРА

1. Морено Дж. Л. Социометрия. Экспериментальный метод и наука об обществе. Подход к новой политической ориентации / Дж. Л. Морено / Пер. с англ. М. Корзинкина. – М., 1958. – С. 48–63, 178–188, 215–229.
2. Loomis C. P. Sociometry and the Study of New Rural Communities/ C. P. Loomis, D. Davidson // Sociometry. Vol. II. –N. Y., 1939. – P. 56–76.
3. Золотовицкий Р. А. Социометрия Я. Л. Морено: мера общения/ Р. А.Золотовицкий // Социологические исследования. – 2002. – № 4. – С. 103–113.
4. Вайсман Р. С. Связь межличностных отношений с групповой эффективностью деятельности / Р. С. Вайсман // Вопросы психологии. – 1977. – № 4. – С. 64–74.
5. Немов Р. С. Психологическая теория коллектива и проблемы групповой эффективности / Р. С. Немов // Вопросы психологии. – 1978. – № 5. – С. 53–63.
6. Петровский А. В. О некоторых феноменах межличностных отношений в коллективе / А. В. Петровский // Вопросы психологии. – 1976. – № 3. – С. 16–26.
7. Петровский А. В. Опыт построения социально-психологической концепции групповой активности / А. В. Петровский // Вопросы психологии. – 1973. – № 5. – С. 3–18.
8. Психологическая теория коллектива / Под ред. А. В. Петровского. – М., 1979. – 239 с.
9. Социометрия: исследование межличностных отношений в группе. [Электронный ресурс] – Режим доступа <http://psyfactor.org/>
10. Изард К. Э. Психология эмоций/ Изард К. Э. /Перев. с англ. – СПб. : Издательство «Питер», 2000. – 464 с.: ил. (Серия «Мастера психологии»)
11. Turner J. H. The sociology of emotions/J. H.Turner,J.E. Stets/ – Cambridge: University Press, 2005. – P. 261–283.

Рецензенти: Багмет М. О., д. іст. н, професор;
Ляпіна Л. А., к. політ. н., доцент.

© Белікова Ю. В., 2011

Дата надходження статті до редколегії 12.04.2011 р.